

CSABA LÁSZLÓ*

Magyarország az új évezred elején

Egy évtizeddel a rendszerváltozás után a Magyarország-képet legegyszerűbben a külföldön kialakult sémák és a valóság szembesítésével jellemezhetjük. Ez egyben a megtett út áttekintő elemzésére is alkalmas, az előttünk álló feladatok pedig jórészt ebből közvetlenül levezethetők.

1. Magyarország *eladósodott állam*. Valóban, az 1990 első negyedévében bevallott 18,4 Mrd \$, valójában 20 Mrd \$ adósság, ami a gulyáskommunizmus utolsó éveiben már főképp a nyugattól egyre jobban leszakadó *életszínvonal* fenntartását és az ekkorra már fizetéképtelen keleti piacokra irányuló *kvítel fenntartását* szolgálta, egy főre vetítve a világ egyik legmagasabb értéke volt. Még veszélyesebb volt az ország valutatartalékainak kiürülése. Az első szabadon választott kormány megalakulásakor a bármikor mozgósítható (operatív) tartalék kétheti behozatal fedezésére volt elég (ez a mai ukrán helyzetnek felel meg), 3 Mrd \$ kereskedelmi hiánnyal 6 Mrd \$ konvertibilis export állt szemben 1989-ben.

Egy évtizeddel később a devizatartalékok szintje 11 Mrd \$-t ért el. Ez 2 Mrd \$ körüli fizetési mérleg-hiánnyal áll szemben; (a láthatatlan tételekkel, így a turizmussal és az egyoldalú átutalásokkal) 28 Mrd \$ körüli bevételhez kell mérni. A küladósság bruttó értéke 1995-ben tetőzött, 31,5 Mrd \$-val, majd az évtized végére 26,5 Mrd \$-ra csökkent. A nettó államadósság ma már alig 8 Mrd \$. Mind az exporthoz, mind a nemzeti össztermékekhez viszonyított aránya erőteljesen csökkent, így a bruttó adósságtérhet mutató abszolút szám növekedése elfedi, hogy e teher a teljesítményhez képest könnyebb lett. Ha 1994-ben még az exportbevétel felét (49,3%-át) kellett kamatokra és adósságtörlesztésre fordítani, ez az arány 1999-ben már csak 19% volt, ami a legkonzervatívabb adósságfelfogás szerint sem sok. Ráadásul míg 1989-ben a teljes küladósság az adófizető állampolgárok közösségét terhelte, egy évtizeddel később már csak kevesebb, mint felerészben közös tartozásunk (államadósság). Nagyobbá lett olyan vállalatok hitelfelvétele és jótállása áll mögötte, mint a General Electric, a Deutsche Telekom (MATÁV), vagy az ABN-AMRO (a világ negyedik legnagyobb pénzintézete). Utóbbiak állami kiegészítésére számítani rossz időkben sem kell; e tartozások eleve önfelszámoló jellegűek, befektetésük hozamából térülnek meg. Érdemes megjegyezni, hogy ma már Csehország bruttó küladóssága nagyobb a magyarnál. Rövidre fogva: a magyar gazdaság a 90-es években *kinőtt az adósságcsapdából*.

2. Magyarország *szegény keleti állam*. Ennek alátámasztására a hivatalos árfolyamon kimutatott nemzeti össztermékeket szokás egybevetni. Eszerint Ausztria 1998-ban 26, a volt Nyugat-Németország 27 (az egyesült Németország „csak” 22) ezer \$ egy főre jutó jövedelmével szemben Magyarország 4710 \$-on áll, vagyis az előzőeknek egyhatedán. Tekintélyes intézetek – és nyomukban a nagy közvélemény-formáló lapok és tv-állomások – ebből arra következtetnek, hogy még igen gyors növekedés esetén is vagy

* A szerző a BKÁE és az Universitas Debrecen egyetemi tanára, az Európai Gazdaság-összehasonlító Társaság (EACES) elnöke, több európai egyetemen tanított a 90-es években.

két emberöltő szükségeltetik ahhoz, hogy hazánk az EU-államok mai fejlettségi szintjét utolérje. Eltekintve most a lenini-hruscsovi ihletésű utolérési stratégiák értelmetlenségétől, érdemes kiemelni, hogy az országok fejlettségét a vásárlóerő alapján szabad egybevetni, hisz az árfolyam – főleg szabad tőke mozgás mellett – sok minden más tükröz. Eszerint* az osztrák GDP vásárlóértéken „csak” 21 ezer \$, míg a magyar 10,1 ezer \$, a cseh 13,7 ezer \$, a szlovén 14,6 ezer \$. Ez a kép már közelebb áll a turistaútjainkon is megtapasztalt valósághoz; a leküzdendő különbség sem szakadékszerű, több emberöltőt igénylő, bár jelentős, 30-50%-os.

3. Magyarországot főleg az EU-kibővülés összefüggésében szokás Lengyelországgal és a balkáni államokkal egy kalap alá venni, és – hazai megnyilvánulásokra is hivatkozva – *agrárállamnak* minősíteni. Ezzel szemben 1999-ben már a nemzeti össztermék alig 5%-a származott a mezőgazdaságból; a magyar kivitel úgy 9%-a volt mezőgazdasági termék. A foglalkoztatás tekintetében a valóban családi farmokra épülő lengyel mezőgazdaság a munkavállalók 27,2%-át foglalkoztatja; a kilencvenes években teremtett 850 ezer új munkahelyből 350 ezer (azaz 40%-nyi) az alacsony termelékenységű mezőgazdaságban keletkezett. Magyarországon a főállású munkavállalók 3%-a él kizárólag a mezőgazdaságból; a kétlakiakkal együtt is kevesebb, mint 8%, míg Spanyolországban 10, Görögországban 13%. Ez azt mutatja, hogy a hazai gazdaság *makroszerkezete a piaci hatások szerint alakult át* (amit az agrárágazat évről-évre csökkenő összeteljesítménye is mutat). Ezen arányok ismeretében állítható, hogy Magyarország *EU-tagsága objektíve biztosan nem az agrárágazat helyzetén és/vagy a mezőgazdasági kivitel alakulásán áll vagy bukik* (eltekintve attól, hogy ágazati szaldókat számolni makroökonomiai értelmetlenség, mert semmilyen következtetést nem alapoz meg).

4. Különösen (az orosz tapasztalatokat általánosító) rendszerváltási elméleti irodalomban szokásos a *beruházásínséget* a hosszú távú fejlődés egyik vagy fő akadályának tekinteni. A világgazdasági elemzők gyakorta példálóztak – a legutóbbi időkig – a 35-40 százalékos koreai és japán felhalmozási arányokkal (és az átalakuló országok állítólag túlzottan fogyasztói mentalitását kárhóztatva). Magyarországra ez az érvelés nem érvényes. Ha Ukrajnában a tíz évvel ezelőttinek 12%-a (egynyolcada) a beruházási szint, Oroszországban 18% (alig egyötöde), nálunk már egyötöddel meghaladja az egy évtized előtti szintet (ráadásul ez piacvezérelte és túlnyomórészt magánbefektetés, aminek hozama rendszerint eleve magasabb az állami beruházásokénál). A beruházási ráta a rendszerváltási recesszió (1990–93) idején sem omlott össze, jelenlegi 24%-os mértéke a nyugat-európai arányokkal összehasonlítható. Ha a pénzügyi közvetítés jól működik – így a magánkézben lévő bankrendszer és a tőzsde, önérdékét követve, vélhetően inkább gazdasági szempontok szerint juttat forrást a vállalkozóknak, mint egy hivatal – akkor ez a szint *tartósan nagyobb növekedést eredményez* (mert hatékonyabbá válik a forrásfelhasználás). 1996–98-ban a beruházások kétszámjegyű ütemben nőttek; 1999-ben ez 7,8%-ra lassult. Ha a tőzsdeindex gyengélkedését előidéző okok megszűnnének, és a kormányzat egészében és fő vonalként befektetőpárti (nem pedig újraelosztó) politikát folytatna, ez a beruházási ütem és arány hosszú távra fenntartható 4% körüli, vagy azt némileg meghaladó növekedést alapozna meg. Ez az EU-ban várható évi 1,8–2,3% közti növekedés duplája, azaz *felzárkózást alapozna meg*.

* Creditanstalt AG: *Central European Quarterly*, 1999/3. sz. 5–6.

A növekedés motorja a 90-es években (1999 kivételével) a külföldi működőtőke-befektetés volt. Hatására a magyar \$-kivitel *megnégyszereződött*, benne a fejlett technikát megtestesítő gépek aránya 13%-ról 54%-ra (a spanyol-portugál érték duplájára) nőtt. A Gazdasági Minisztérium kimutatása szerint az évtized végére a külföldi működő tőkeberuházás összege az 1989. évi 300 millió \$-ról 20 Mrd \$-ra nőtt; ez egy főre vetítve a megfelelő lengyel érték *háromszorosa*, a cseh érték *duplája*. Épp ezért figyelmeztető jel, hogy 1998–99-ben, amikor az átalakuló országokba irányuló befektetések erőteljesen föllendültek, a hazánkba érkező összegek évről-évre csökkentek: az 1997 évi 2 Mrd \$ után 1998-ban 1,8 Mrd \$. 1999-ben (előzetes adat szerint) legföljebb 1,5 Mrd \$ érkezett. Ez a tőzsde elhúzódó gyengélkedése – a prágai és a varsói tőzsde föllendülése – mellett *a befektetők elbizonytalanodását* jelzi, és intő jel a gazdaságpolitika formálói számára. Minél „növekedéspártibb” a kormányzat, annál kevésbé legyinthet a meghatározó külföldi befektetők véleményére (bár kétségtelen, hogy a kormányt nem ők választják újra vagy váltják le).

5. Magyarországot – részint az 1989–93 közt megszűnt másfél millió állami munkahely miatt – *nagy munkanélküliség* sújtotta és ezért jelentős *kivándorlási potenciálú* országnak tekintik. Ausztria és Németország már jelezte, hogy a munkavállalás szabadságát lehetővé tevő EU-irányelv hatályát jó 10 évre föl kívánja függeszteni hazánk uniós tagfelvétele után is.

Ezzel szemben a nemzetközi statisztikák azt mutatják, hogy Magyarország 3,8 milliós munkavállalói számával – a 7,5 millió felnőttre vetítve – Európa egyik legaktívabb országa. A munkanélküliség nálunk, bár az egyik legjelentősebb társadalmi probléma, soha nem érte el a spanyol–finn–keletnémet (20%-os) arányt; ez pedig 1999-ben Szlovákiában (19%), Szlovéniában (16%), Horvátországban (17%) már „utolért” csúcsteljesítmény. Magyarországon a munkanélküliség 1992-ben tetőzött 13,2%-kal, majd a gazdasági élénküléssel párhuzamosan csökkent, 1999 végére 6,7%-ot ért el a KSH és az MNB kimutatása szerint. Több felmérés is kimutatta, hogy az ország nyugati részén már ismét hiány van munkavállalókból, míg a válságsújtotta területeken nő a tartós munkanélküliek aránya. A jövő szempontjából a legnagyobb veszélyt a fiataloknak az a 40%-a jelenti, akik pusztán 8 általános iskola elvégzésével lépnek ki az életbe. Az ő számukra nem egyszerűen tartalmas, személyiségkiteljesítő jellegű, hanem *bármiféle kenyérkereső munka* megtalálása nehéz lesz. Épp alulképzettségük miatt kevésbé valószínű, hogy épp ők kívánnának Finnországban vagy Spanyolországban boldogulást találni.

A képzett emberek körében az a furcsa helyzet állt elő, hogy a nemzetközi vállalatok gyors térnyerése miatt *nagyobb számban érkeztek hozzánk* (vagy maradtak tanulmányaik után is) vezető gazdasági értelmiségiek, *mint abányan* – főleg fiatal kutatók – *nyugatra távoztak*. A lassan nálunk is kialakuló diplomás munkanélküliek rétege viszont rendszerint a képzettség iránya, egészségi állapota és ambíciója/világképe folytán ugyancsak kevésbé valószínűleg kereshet – és találhat – munkát az EU-országokban.

Ha *kis- és közép vállalatok* profitjának rendeződését a belpiac bővülése a deregulálás megteremti, ez a kör – főleg a szolgáltatásokban – jelentős munkapiaci *keresletet* támaszt majd. Ez mind *a képzetlen* emberekre vonatkozóan igaz (hamburgerárus), mind az *igen jól képzettek*re (adótanácsadó, orvos, művész-menedzser, stb.) Így a munkanélküliség a belátható időn belül a régi közgazdasági elmélet által „természetes rátának” tartott 5% körüli mértékre csökkenhet. A további csökkenést főképp a munkanélküli-

ség strukturális jellege teszi kevésbé valószínűvé. Aki alulképzett, megközelíthetetlen helyen lakik, évek óta kiszorult a munkából és elszokott tőle, vagy a munkanélküliség és az életmód egészségkárosító hatása alá került, nem valószínű, hogy bármi módon újrafoglalkoztatható.

6. Magyarországot *inflációs országnak* is tartják. Ezt az alapozza meg, hogy 1990–97 között átlag 25% körüli infláció tartósult, azaz – szakszóval – beragadt. Eközben más átalakuló országok – Horvátország, Csehország, Szlovákia, Szlovénia, újabban a balti államok is alacsony értékeket értek el, az Egyesült Államokban és az EU-ban pedig de facto árstabilitás (2% alatti érték) alakult ki. Az európai központi bank – ECB – nyíltan vállalt célja ennek *intézményes tartósítása*.

Az átalakuló országokhoz képest Magyarország előnye volt az, hogy a rendszerváltás évtizedében egyszer sem került sor a lakosság életmegtakarítását leolvasztó nagy inflációra, mint amilyen Csehországban 1991-ben (57%), Lengyelországban 1989–91-ben (250, 590 és 70%) és persze a Szovjetunió és Jugoszlávia szétesésekor az utódállamokban megfigyelhető volt. Ugyanakkor a magyar út gyengesége mutatkozott meg abban, hogy a legutóbbi időig nem tudott úrrá lenni az áremelések és a várakozások egymást gerjesztő folyamatán.

Az infláció tartósulásának a 90-es évtizedben különféle okai voltak. A keleti piacok elvesztésével és az Öböl-háborúval kapcsolatos első sokk, a Bokros-csomaggal az adósságtörlesztés javára végbevitt jövedelemátcsoportosítás, a piaci árak lassú kialakulása a gazdaság nem versengő szférájában, és persze a mindenkori kormányzat gyengesége – a demokráciában intézményesült érdekképviseleti marakodás és lobbyszás ellenében. Épp ezért jelentős eredmény, hogy 1997–99 között a drágulás üteme megfeleződött, 18,4%-ról 10%-ra (előzetes becslés).

Mivel a társadalom legvédtelenebb rétegeire nézve épp az infláció a legveszélyesebb újraelosztó mechanizmus, továbbá a megtakarítókat és a befektetőket is leginkább ez bizonytalanítja el, kézenfekvő, hogy a legjobb három EU-tag átlaga (most 0,4%) fölötti 1,5 %-tól (az EU követelmények szintjétől) ez még igen messze van. Igen egyszerű lenne az élet, ha a kormányzati előrejelzőkre hallgatva ezt – az infláció lassulását – *automatikusan* a jövőbe vetíthetnénk, és így két-három év múlva, az EU-csatlakozás legkorábban várható idejére ez a gond is le lenne tudva. Csakhogy az európai és a fejlődő országok tapasztalata szerint épp a tíz körüli értékről nehéz a 2–3%-os szintre lemenni. Ennek számos oka van, de a legfontosabb az, hogy ez az a szint, amikor a harcos ágazati és szakmai *érdekképviselet* – ami a demokrácia sajátja – a gazdasági *ésszerűség* csak hosszabb távon érvényesülő és belátható szempontjával *összeütközik*. A költségvetés *kiadási* oldala így az országgyűlési vitában és a háttéregyeztetéseken is rendszeresen elszalad, adót emelni pedig népszerűtlen és káros is. Ekkor – akarva-akaratlanul – mindig az infláció marad az egyensúlyteremtés eszközeként.

Ez a veszély nem képzelt betegség. A gógyszerár-robbanás, valamint az olajárak megduplázódása – 11-ről 32 dollárra szökése – már 1999 májusában megállította, sőt megfordította a defláció folyamatát Magyarországon. Hosszú idő óta először a december/december (év végi adatok közti) 12 havi infláció magasabb volt az éves – adott év január-decembere közt mért – értéknél, ami biztos jele annak, hogy a folyamat *megfordult*. Ez az őszi havi árindexekben is látható. Ez ellen nem elég ráolvasással – derűlátó nyilatkozatokkal – fellépni, hanem az ágazati és szakmai érdekképviseleti törekvések ellenében a *költségvetési* számokban *követhető* (és számonkérhető) módon is *csele-*

kedni kell. Az agrártárca 413 milliárdos (önkéntes) igénye körüli cirkusz, a 2000. évi kiadásvisszafogó reformlépések jegelése, és persze a túl magas – 22–24 \$-os – világszerte olajárak tartósulása nem ebbe az irányba visz.

7. Magyarországot emellett *széthúzó országnak* is tartják, hisz a kritika szabadsága a történelmileg és lélektanilag adott borúlátás parttalanságával társul. Gyakori az, hogy a külföldnek (is) nyilatkozók nem veszik figyelembe azt, hogy egy-egy fordulat más jelent hazai, és más nemzetközi összefüggésben. A szintaxis iránti érzéketlenség és a sokszor kisszerű vetélkedés, az állami külszolgálatban sokhelyütt továbbélő urambátyám és „történelmi kárpótlási” mentalitás esetenként a valóságnál is rosszabb benyomást kelt hazánk közállapotairól. Az elmúlt időszakban terjedő túlzott önbizalom és a kioktatástól sem visszariadó hangneme – a túlnyomóan ügyetlenségből és tapasztalatlanságból fakadó botladozásokkal együtt – óriási kontrasztot jelent például a hagyományosan szakszerű és dinamikus francia–román–cseh országpropaganda hátterében. Mind a külföldön lefolytatott pártküzdelmek, mind a külföldi partnert tudatlan (és indoktrinálendő) bennszülöttnek tekintő hazai megközelítés káros hatásai érzékelhetők.

Ez annál sajnálatosabb, mert az elmúlt évtized egyik legnagyobb vívmánya az országépítés *alapkérdéseiben* kialakult *konszenzusközeli* állapot a szakmai kérdések túlnyomó többségében (az ideológiaiakban természetesen nem). Így például a *biztonságpolitika* – a NATO-szövetség komolyan vétele –, a *gazdaságpolitika* – az infláció és az államháztartási hiány csökkentésének elsődlegessége –, a *külpolitika* – az EU-csatlakozás és a nemzetpolitika ötvözése –, a szervezett *bűnözés* elleni nemzetközi fellépés támogatása, vagy a szélsőséges politizálás és politikai törekvések (pl. határmódosítás) elutasítása mind olyan *alapkérdés*, amiben valamennyi számottevő parlamenti erő egyetért.

Ez nem jelentéktelen mozzanat egy olyan szomszédságban, ahol az e kereteken kívül álló tekintélyelvű és populista erők – Jörg Haidertől Sešelj vajdáig, Corneliu Vadim Tudortól Jan Slotáig, a lengyel Radio Marija szellemi körétől a HZDS horvát mozgalomig – *bármikor* hatalomra juthatnak, ott *voltak* illetve ott *vannak* az átalakulás sorstárs-országaiban *szerte a térségben*. Ezért biztos jó szolgálatot tenne a belpolitikában ellenérdekű felek mindegyikének és persze az állampolgárok közösségének is, ha ezt *a valós és ritka teljesítményt* tudnák felmutatni, elismerve azt, hogy kormányzása idején a másik fél sem csak szándékosan tört-zúzott, hanem valamiben előre vitte mindnyájunk közös ügyét.

A gazdaság terepén ehhez nem is kell olyan nagy megerőltetés, hiszen a részletkérdések az egyes pártokat/politikai szövetségeket is megosztják, míg az az általánossági szint, amin az átlagos külföldi Magyarország iránt érdeklődik, nem követeli meg azt, hogy a válaszoló saját magától is elhatárolódjék (nemhogy más honfitársaitól).

Ez a konszenzus – ami nem mossa egybe az eltérő értékrendeket, stílusokat, célválasztásokat vallókat – szinte minden fejlett európai országban jellemző. Tony Blair Angliája és a Kwasniewski–Buzek társbérletben élő Lengyelország ékes példája annak, hogy sikeres gazdaságfejlődést csak az *alapkérdésekben közösen vállalt* gazdaságpolitikai vonalvezetés hozhat. Magyarországon a dolog érdemét tekintve nincs okunk a szégyenkezésre: a nagy kérdésekre egy évtizede azonos zsánerű válaszok születtek, így a gazdasági irányvonal folytonossága igazolható. Ez annál fontosabb, mert csak az *érett* demokráciák sajátja az, hogy a demokratikus összefolyamatban kialakuló nemzeti érdek képviselője *nem egy-egy politikai erő vagy személyiség magánbirtoka*, hanem a közélet

íránt nyitott választóközönség egésze – vagy túlnyomó része – által vállalt és támogatott evidencia. Az ezt kétségbe vonó csoportok természetes módon szorulnak a partvonalon kívülre, s míg ők szektaszzerű játékaikat és szertartásaikat tetszés szerint űzhetik, a nagyok játékába, és főképp a végeredmény kialakításába eleve nincs beleszólásuk.

Nálunk a privatizációtól a mielőbbi (2003-as) EU-tagság igenléséig elég sok az érdemi közös pont. Ugyanakkor az árfolyam-politikától az egészségügyi reform célszerű módjáig számos olyan – nagy horderejű – kérdés marad, ahol a versengő társadalmi erők és értékrendek „közhasznú módon” tudnak-tudnának *versengő tervezeteikkel* a nyilvánosság elé állni. Ekkor fölöslegessé válna egymás lejáratása, és a választóközönség se 40 másodperces TV-információk alapján kényszerülne megkülönböztetni a (politikai) konkolyt a búzától. Ráadásul – több szem többet lát – és így sok százmilliárdos ügyekben nem túlterhelt kishivatalnokok döntenének, a határidő szorításában, érdemben ellenőrizetlenül. Érvényesülne a nyitott társadalom és a piacgazdaság egymást erősítő, a fejlődést és az állandó alkalmazkodást megalapozó alapvető előnye, még hozzá mindnyájunk számára érzékelhetően.

8. Ha a magyar átalakulás sikertörténet, *miért nem érzékeli* azt saját bőrén honfitársaink *többsége?*

Erre kézenfekvő a válasz. A magyar átlagos fogyasztói kiadás az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának nemzetközileg egybevethető kimutatása szerint 1998 végén még mindig 12%-kal (!) maradt el a rendszerváltás előtti, „utolsó békeév” szintjétől, pedig az egyáltalán nem volt magas, sőt a régi rendszer leváltását részben az alapozta meg, hogy ennél jobbat ígérni se tudott. Eközben Nyugat-Európa, ha lassan is, előrehaladt, az Egyesült Államok történelmének valaha volt leghosszabb és egyik legdinamikusabb fellendülését élte meg a 90-es évtized alatt.

Ez röviden szólva azt jelenti, hogy a hazánkat a Nyugattól elválasztó *életszínvonal-különbség* az elmúlt évtizedben nem csökkent, hanem *még nőtt is*.

Igaz, 1989-ben egy válságban lévő, lefelé menő gazdaságban éltünk. Ahol nem volt rendszerváltozás, például Ukrajnában vagy Moldovában – ott ma a nemzeti össztermék a szovjet szint 40 illetve 30 százalékán áll. Ehhez képest a magyar szülési fájdalmak sem voltak olyan nagyok – nálunk 18%-kal csökkent a GDP 1989–93 között. A lényeg azonban az, hogy napjainkra már kialakult a *fenntartható*, adósságkorlátba nem ütköző *növekedés*. Azaz már nemcsak a fény látszik az alagút végén, hanem kijöttünk az alagútból.

Igaz, az egy évtizeddel ezelőtti különbség a társadalom alsó és felső tíz százaléka között 1:6-ról 1:8-ra (francia szintre) nőtt meg, ami nemzetközileg is jelentős. Ez az érték a svéd (1:5) és az orosz (1:14) között van. Tovább súlyosbítja a helyzetet, hogy az átalakulás terhét a *középrétegek* viselték, ezek leszakadása és *tömeges leolvadása* az átalakulás egyik legsúlyosabb *költsége* volt. Most azonban a kis- és középvállalati szektor, valamint a képzettebb munka (piacon történő) jobb megfizetése révén megnyílik az *esély* a középrétegek visszatöltődése előtt is.

Szembevetően a közhatalom feladata maradt a területi különbségek *növekedésének megállítása*. Ez csakis úgy lehetséges, ha a csökkenő állami szerepvállaláson belül – a transzfer (fogyasztói, jövedelempótló) kifizetések kárára – *tartósan megnő az állam beruházási kiadásainak részesedése*. Ez a közhatalmi funkciók ellátásához – így a közbiztonság megteremtéséhez – és az emberi tőkébe történő befektetéshez kötődik első sorban.

Sajnálatosan elterjedt tévedés a hazai pénzügyi irányítási gyakorlatban az, hogy az oktatási – főképp a felsőoktatás – kiadásokat szociális, életkörülmény-javító vagy luxuskiadások tekintik, és ezért rendre maradványelven finanszírozzák. Amilyen örvendetes az, hogy a tanszabadság alapján országszerte fellendült és kibővült a felsőoktatásban résztvevők aránya, annyira rémisztó a bővülés tárgyi igényeiről és a szélesebb bázisra alapozott kutatóegyetemekről (elitképzésről) „megfelelkező” gyakorlat. A pusztán a diáklétszámra, a kiadott diplomák mielőbbi megszerzésére irányuló szabályozás az eredmény helyett a ráfordítást díjazza, pedig a szellemi tőke csak késve és decentrálian, előre nem látható módon értékesül, mércéje pl. a szabadalom, a külföldi publikáció, a végzés után 10-15 évvel elért pozíció, azontúl még egy sor mérhetetlen minőségi tényező. A Ph.D. generáció külföldre és gyakorlatba áramlása, az *utánpótlás hiánya hosszú, de már belátható távon a magyar fejlődés gátjává* válik. Aki nem is tudja, mit kellett volna olvasnia, milyen eszközökkel élnek versenytársai, az reménytelenül lemarad. Márpedig a pusztuló könyvtárak, a sekélyes oktatási anyag (1 tárgy – 1 tankönyv, azt is tanár írta), az öncélú sietség és a parttalan türelem együttélése, az egészében kutatás- és elméletellenes közhangulat együttesen és egymást erősítve vezetnek az önpusztító folyamatok fölerősödéséhez. Ha arra gondolunk, hány könyvtárat, kolégiumot, ösztöndíjat, műszert, hiányzó épületet lehetne a pénzügyminisztérium előirányozta 250 Mrd és a földművelésügy tárca igényelte 413 Mrd Ft különbségéből felvirágoztatni, még nagy vizionáriusnak sem kell lennünk ahhoz, hogy ezt a fejlődési pályaatrendezést ne csak elképzelhetőnek, hanem *megvalósíthatónak* is véljük, még hozzá új Marshall-terv vagy új olajlelőhelyek föllelése nélkül is.

Szembe kellene nézni azzal a közismert ténnyel, hogy a XXI. századi fejlődés motorja a tőke és a munka, különösen az újító, fejlesztő, kutató tevékenység, nem pedig a föld. A K+F kiadások szegényletes szintje mellett – a GDP alig 0,7%-a a svéd-amerikai 3% ellenében – életveszélyes, hogy a legmobilabb emberek, azaz a legképzettebb oktatók és kutatók jövedelme 10-15-szörösen marad el még a dél-európai szinttől is, a célállamokat most már nem is említve. Ez a fejlődés szűk keresztmetszete, már most is, nem pedig szociálpolitikai, méltányossági vagy újraelosztásbeli célszerűségi kérdés.

Ugyanígy nagyon veszélyes az, ha a fejlődés legérzékenyebb és legmobilabb tényezője, a tőke, társadalmilag utált és a kormányzat által lekezelt termelési tényezővé válik. A bevezetőben említett tények arra utalnak, hogy mind a külföldi, mind a belső befektetők értékítéleteit közvetítő mutatók gyengülnek. Olcsó és veszélyes dolog azon élcélődni, hogy vajon ki az a híres-neves megrettent befektető, mert a modern tőkepiacok világában ezek százezerszám és milliós szám vannak. Befektetendő vagyontukat megosztják, egymásra is figyelnek, *százvezrek bangulata alakítja a tőkefolyamot*. Ha valakit lértak, a pixisbe visszakerülni nehéz, hiába a jó gazdasági adatok – ld. Szlovákia, Horvátország, vagy a legutóbbi időkig Lengyelország is. Ha nem jön a külföldi tőke, magunknak kell helyette megtakarítanunk, azaz a megindult gazdasági növekedés gyümölcseiből még kevesebb juthat az „átlagembernek”.

Ez pedig épp a magyar társadalom fölerősödött polarizálódása, a területi egyenlőtlenségek fokozódása miatt a folyamat *fenntarthatóságát kezdheti ki*. Nem csekély a tét – a nemzetközi elemzők Lengyelország mellett ma még Magyarországot várják az új évtized növekedési bajnokának, évi 4–4,5 százalékos tartós fejlődési ütem mellett. Ez nem sztálini-ázsiai „a határ a csillagos ég” ütem, de a társadalom számára már egyértelműen érzékelhető javulást, az EU-hoz való felzárkózást jelentő mérték. Meggondo-

landó, hogy minek érdekében érdemes finanszírozhatóságát veszélyeztetni. Annál is inkább, mert a NATO és az OECD csatlakozás után az EU-tagga válással szűnik meg végleg Magyarország komportsági státusa.

A napokban egy konferencián az egyik legnagyobb világcég stratégiai elemzője úgy fogalmazott: Magyarország nem szép jövő elé néz, Magyarország már ma maga a jövő. Legyen erőnk hinni neki – no meg a tényeknek.

Berlin, 1999. december 6.

KAJÁRI GYULA: SZENCI MOLNÁR ALBERT